

مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی هوا

(مطالعه موردی حقوق ایران و فرانسه)

دکتر علی مشهدی*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۹/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱/۲۲

چکیده

آلودگی‌های هوا در سه سطح داخلی، ملی و بین‌المللی، آثار زیانباری بر محیط زیست انسانی و طبیعی بر جای می‌گذارند. در ایران نیز در سالیان اخیر بویژه در کلان‌شهرها این آلودگی افزایش قابل توجهی داشته و به نوبه خود باعث ورود خسارت بر سلامتی اشخاص و کیفیت اموال شده است. این مقاله بدنبال تحلیل مقدماتی مسأله آلودگی هوا از منظر قواعد مسئولیت مدنی، و در پرتو قوانین و رویه قضایی ایران و فرانسه است. مسأله اساسی این است که آیا نظام کنونی مسئولیت مدنی کافی و وافی برای جبران خسارات ناشی از آلودگی‌های جوی هست؟ رویه‌های قضایی پراکنده‌ای که در این زمینه شکل گرفته‌اند، حکایت از حکومت کدامیک از قواعد و رویکردهای حقوق مسئولیت مدنی در این حوزه دارند.

فرضیه محوری مقاله حاضر بر این مبنا استوار است که امکان جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا به دلیل ماهیت و ویژگی‌های خاص آن کمتر توسط نظام کنونی حقوق مسئولیت مدنی قابل حمایت است. چه آنکه هنوز در نظام‌های ملی، تئوری کلی مسئولیت مدنی زیست محیطی بر مبنای تقصیر استوار است. لذا بسیاری از خسارات حاصل از آلودگی هوا جبران نشده باقی می‌مانند.

کلید واژگان: آلودگی هوا، مسئولیت مدنی، مزاحمت‌های ناشی از مجاورت، رابطه سببیت، حقوق ایران، حقوق فرانسه

آموزش و حقوق شهروندی

Email: mashadiali@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشگاه قم

<http://www.lri.ir>

معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی

مقدمه

حمایت از زیاندیدگان در برابر آثار خطرناک ناشی از آلودگی‌های جوی و الزام به جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا هدف اصلی رژیم‌های مسئولیت مدنی در این حوزه است. به‌دیگر سخن، مسئولیت‌های مدنی در این حوزه به چگونگی و نحوه جبران خسارات ناشی از این آلودگی می‌پردازند. با توجه به میزان روز افزون خسارات ناشی از آلودگی هوا بویژه بر اموال، اشخاص و سایر عناصر محیط زیست ما نیازمند تحول جدی در مبانی حقوقی مسئولیت در این زمینه پی‌بینی ضمانت‌های ویژه خسارات زیست محیطی هستیم. در اینجا این سوال اساسی مطرح است که آیا می‌توان در رژیم کنونی حاکم بر مسئولیت مدنی با تمسک بر ضمانت‌ها و قواعد رایج در حقوق مسئولیت مدنی به جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا پرداخت؟ و سوال اساسی‌تر اینکه چگونه و تحت چه شرایطی امکان اعمال ضمانت‌های مدنی برای مقابله با آلودگی هوا وجود داشته و چه مشکلات و موانعی در این خصوص قابل بررسی است. پیش فرض اساسی این است که امکان جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا به دلیل ماهیت و ویژگی‌های خاص این قسم از آلودگی‌ها کمتر توسط حقوق مسئولیت مدنی حمایت می‌شود. و در بسیاری از موارد با توجه به اصول و قواعد حقوقی حاکم بر حقوق مسئولیت مدنی بویژه در نظام‌های ملی که مسئولیت مدنی زیست محیطی را هنوز بر مبنای نظریه تقصیر استوار نموده اند بسیاری از خسارات حاصل از آلودگی هوا به مرحله جبران خسارت نمی‌رسد و بسیاری از آنها جبران نشده باقی می‌ماند. لذا همانگونه که بحث خواهد شد حقوق مسئولیت مدنی در زمینه جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا با چالش‌های جدی مواجه است و در زمینه اعمال ضمانت‌های مدنی عرصه محدودی وجود دارد که این امر مستلزم تصویب قوانین ویژه^۱ و نیازمند تحول اساسی در رژیم حقوقی حاکم بر مسئولیت‌های مدنی زیست محیطی و شکل دهی قواعد خاص حاکم بر مسئولیت مدنی ناشی از این قسم از آلودگی‌هاست.^۲ ضمانت‌های مدنی مقابله با آلودگی هوا از دوجنبه قابل بررسی است. یکی پیش‌بینی آن در قراردادها که بدنبال آن بحث «مسئولیت قراردادی»^۳ مطرح می‌شود و

۱. لزوم این امر در اصل سیزدهم اعلامیه ۱۹۹۲ ریو مورد تأکید قرار گرفته است. «...کشورها باید قوانین ملی درخصوص مسئولیت ناشی از خسارات آلودگی و دیگر صدمات وارد بر محیط زیست و پرداخت غرامت به قربانیان این خسارات را تدوین کنند...»

۲. تحول در نظام حقوقی مسئولیت مدنی زیست محیطی در فرانسه (برخلاف ایران) و تحت تأثیر دستورالعمل ۲۰۰۴ اتحادیه اروپا در زمینه مسئولیت زیست محیطی، با تصویب قانون خاص در زمینه جبران خسارات زیست محیطی در اوت ۲۰۰۸ پدیدار شد. در این زمینه ر.ک:

Loi n° 2008-757 du 1er août 2008 relative à la responsabilité environnementale et à diverses dispositions d'adaptation au droit communautaire dans le domaine de l'environnement. (JORF n°0179 du 2 août 2008 page 12361).

3. Responsabilité contractuelle

شامل آندسته از تعهدات و شروط زیست محیطی می شود که در قراردادها بویژه قراردادهای عمرانی پیش‌بینی گردیده و دیگری ضمانت‌های ناشی از «مسئولیت قهری»^۱ می‌شود که مربوط به آندسته از اقدامات آلاینده‌ای می‌گردد که به موجب قانون نسبت به آنها دعوی مسئولیت مدنی مطرح و بدنبال آن بحث جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا به میان می‌آید. در ذیل ضمن بررسی قواعد ضمانت‌های برآمده از هر دو مسئولیت مدنی را ارزیابی و موانع و چالش‌های موجود در حوزه مقابله با آلودگی هوا را با توجه به تجربه فرانسه اشاره خواهیم نمود.

الف) قواعد کلی مسئولیت، حاکم بر آلودگی‌های جوی

۱. قاعده Sic utere

پیش‌بینی مسئولیت قهری به‌عنوان یک ابزار پیشگیرانه موثر در حوزه محیط زیست محسوب می‌شود.^۲ مسئولیت قهری یا مسئولیت مدنی به معنای خاص هنگامی است که شخص از تعهدهای قانونی و عمومی سرپیچی می‌کند.^۳ بنابراین، در صورتی که شخصی در اثر ایجاد آلودگی هوا به دیگری خسارت وارد کند موظف به جبران خسارات وارده خواهد بود. ممنوعیت انجام اقداماتی که باعث انتشار دود و آلودگی هوا می‌شد سابقه‌ای طولانی داشته و زمینه‌های آن را می‌توان در قواعد حقوق رم یافت. برابر قاعده معروف «حق خود را چنان اعمال کن که سبب اضرار غیر نگردد»^۴ و بر اساس این قاعده در حقوق قدیم مالک مسئول دود یا بویی بود که سبب ورود خسارت به اموال و اشخاص می‌گردید.^۵

۲. قاعده مزاحمت‌های ناشی از مجاورت

قاعده دیگری که می‌توان آن را در سنت‌های حقوقی فرانسه یافت، ریشه در «نظریه مزاحمت‌های غیر عادی ناشی از مجاورت»^۶ یافت. این نظریه ریشه در تاریخ یکجانشینی انسانی داشته و در پرتو «حقوق همسایگی» یا همجواری توسعه یافته است. در زمینه مقابله با آلودگی هوا و مشکلاتی از این دست نیز این نظریه و قاعده نقشی اساسی دارد. براساس این تئوری، مزاحمت‌های ناشی از مجاورت شامل کلیه اقداماتی می‌شد که باعث ایجاد مزاحمت نسبت به مجاورین می‌گردید. این مزاحمت‌ها در مورد هوا می‌توانست شامل اقدامات آلوده‌کننده‌ای نظیر انتشار دود، بو، ذرات گردوغبار، سروصدا و غیره... گردد، که بدنبال آن مسئولیت مدنی شخص مالک یا مجاور مطرح

1. Responsabilité délictuelle

2. Marilena, Uliescu, «La responsabilité pour les dommages écologiques», *Revue internationale de droit comparé*, 1993, volume 45, n°2, p382

۳. کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی، وقایع حقوقی، بلدا ۱۳۷۱، ص ۹.

4. Sic utere tuo alienum non laedas

5. Cario, A. *International Environmental Law Reports*, Cambridge University Press, 1999, vol. 1. p299

6. Trouble anormal de voisinage

می‌گردید.^۱ در رویه قضایی فرانسه موارد متعددی تحت عنوان مزاحمت‌های غیرعادی ناشی از مجاورت مورد شناسایی واقع شده است.^۲ برای مثال، می‌توان به مواردی چون ممنوعیت کاهش امکان دید بر مناظر،^۳ (حق منظر)، جلوگیری از کاهش امکان تابش آفتاب و نور^۴ (بهره‌مندی از نور کافی)، ممنوعیت ایجاد آلودگی‌های صوتی و ارتعاشات^۵ و همچنین پارس مداوم سگ‌ها در طول سال^۶ (آلودگی صوتی و حق بر آرامش) و نظایر آن اشاره نمود.^۷ در این میان از جمله موارد مربوط مربوط به آلودگی هوا می‌توان به خسارات ناشی از انتشار بو و دودهای آلاینده از بخاری‌ها و تأسیسات حرارتی اشاره نمود.^۸

ب) شرایط و روش‌های جبران خسارات ناشی از آلودگی

۱. لزوم ورود خسارات ناشی از آلودگی

ضرر یا خسارت در حوزه حقوق محیط زیست مفهوم وسیع‌تری از تلقی رایج از ضرر در حوزه مسئولیت مدنی دارد.^۹ این امر به نوبه خود، مسائل بغرنج و پیچیده حقوقی مربوط به تعیین زیان‌دیده، ارزیابی خسارات و چگونگی جبران آنها را نیز مطرح می‌کند. این خسارات در زمینه آلودگی هوا می‌تواند شامل مواردی نظیر:

1. Trouble de voisinage .sur:<www.droit quotidien/pages/%20rubriques/voisinage.html.

۲. برای بررسی بیشتر تئوری حقوق همسایگی و مزاحمت‌های ناشی از مجاورت ر.ک: انصاری، مهدی، « بررسی نوآوری‌های لایحه قانون مسئولیت مدنی فرانسه (۲۰۰۵) » فصلنامه اطلاع رسانی حقوقی، معاونت حقوقی ریاست جمهوری، ش ۱۹ و ۲۰، پاییز و زمستان ۸۸، صص ۹۹-۹۷. و نیز در مورد آلودگی هوا و حقوق مدنی به زبان فرانسه ر.ک:

François Bianchi, *Pollution atmosphérique et droit privé, Etude des moyens d'action contre la pollution atmosphérique en droit privé*, Lausanne, édition Payot, 1989, 357pp.

3. Diminution de la vue sur un paysage (Cass.- Civ. 3, 3 novembre 1977, GP 1978. Somm. 21, DS 1978.434).

4. Diminution de l'ensoleillement et de la lumière (Cass. 18 juillet 1972, DS 1974. 73)

5. Bruits et vibrations (Cass. Civ. 2, 19 février 1992, Bull. civ. II n° 60)

6. émanations d'odeurs ou de fumées polluantes (Cass. Civ. 3, 23 février 1982, GP 1982.

۷. رای دیدن نمونه‌های بیشتری از این قبیل آراء قضایی ر.ک: به کتاب غنی ذیل: (این کتاب در بخش مرجع دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی موجود است).

Lamarque, Jean, *Code de l'environnement*, Dalloz, 1998, pp1496-1499.

8. Des émanations d'odeurs ou de fumées polluantes (Cass. Civ. 3, 23 février 1982, GP 1982. 2. Pan.225; Civ.II, 16 mai 1994, Bull. civ.II n° 131).op.cit et voir, Lamarque, Jean, *Code de l'environnement*, Dalloz, 1998, pp.1027-1035 et 1496-1499.

۹. ماده دوم قانون اوت ۲۰۰۸ (ماده ۱-۱۶۱ کد محیط زیست) با پذیرش این رویکرد خسارات زیست محیطی را اینگونه تعریف نموده است: « براساس عنوان حاضر منظور از خسارات وارده بر محیط زیست هر قسم تخریب مستقیم یا غیر مستقیم قابل اندازه‌گیری بر محیط زیست است که شامل، ۱- ایجاد خطر خسارات شدید بر سلامتی انسانی یا آلودگی خاکها که ناشی از تولید مستقیم یا غیر مستقیم و آلودگی در سطح یا در خاک و ارگانیزم‌های ویا میکرو ارگانیزم‌ها نماید. ۲- تأثیر شدیدی بر وضعیت اکولوژیکی، شیمیایی، یا کیفیت یا ظرفیت اکولوژیکی آنها بجز موارد پیش بینی شده در عنوان هفتم ماده ۱-۲۱۲ کد محیط زیست بگذارد. ۳- تأثیر شدیدی بر حفظ، بهبود وضعیت حفاظتی مطلوب گونه‌ها بگذارد. ۴- تأثیر بر خدمات اکولوژیکی، به معنای تأثیر بر نقش حفاظتی خاکها، آنها، گونه‌ها و بهره‌مندی از یکی از منابع طبیعی یا بهره‌مندی عموم از آنها، به استثنای خدماتی که برای عموم توسط بهره‌برداران یا مالکین تدارک دیده شده است، بگذارد.

- آسیب به اموال: مانند ورود خسارات به محصولات کشاورزی ناشی از ذرات گرد و غبار و باران‌های اسیدی، همچنین آسیب به حیوانات، تیرگی و فرسودگی ساختمان‌ها
 - آسیب به سلامتی: مانند بیماری‌های تنفسی، قلبی و عروقی و مسمومیت ناشی از گاز
 - از دست رفتن منفعت مسلم: مانند عدم بهره‌برداری بهینه از محصولات کشاورزی، کاهش تولیدات باغی در اثر آسیب به برگ‌ها و غیره...
 - آسیب به عناصر محیط زیست: نظیر گیاهان و جانوران و عناصر بی‌جان باشد.
- احراز مسئولیت آلوده کننده فرع بر ورود خسارت است و در صورتی می‌توان اقدام به اقامه دعوی مسئولیت علیه آلوده کننده هوا نمود که از اقدامات نامشروع وی خسارتی وارد شده باشد. رویه قضایی ایران و فرانسه سرشار از آرای است که برای ارتکاب برخی از اعمال خسارت زای ناشی از آلودگی هوا مسئولیت فعل ناشی از این قسم از آلودگی را بار نموده است.^۱

۲. ارتکاب فعل آلاینده (فعل زیانبار)

مطابق اصول و قواعد مسئولیت مدنی ارتکاب هر فعلی که منجر به ورود خسارت گردد الزاماً به معنای مسئولیت مدنی شخص مرتکب نخواهد بود. بلکه علاوه بر وارد نمودن زیان باید آن عمل نامشروع باشد. بنابراین، در خصوص آلودگی هوا، در صورتی انجام اقدامات آلاینده مسئولیت شخص را به دنبال خواهد داشت که عمل غیر قانونی و نامشروع بوده و خسارت از آن عمل ناشی شده و فعل زیانبار تحت یکی از عناوین معاف کننده قرار نگیرد.

در رویه قضایی ایران و فرانسه افعال زیانبار در زمینه خسارات ناشی از آلودگی هوا شامل موارد ذیل می‌شوند:

- از بین رفتن و کاهش تولید محصولات زراعی و باغی در اثر نشستن گرد و غبار ذرات مگنیز ناشی از دستگاه‌های سنگ‌شکن معدن^۲
- آلودگی هوای ناشی از ذرات سیمان^۳
- خسارات مربوط به بوهای بد ناشی از رستوران‌ها^۴
- خسارات ناشی از سیستم تهویه آشپزخانه‌ها که باعث انتشار بو، دود و ذرات بطرف همسایگان می‌گردد.^۵

1. La responsabilité du fait des pollutions atmosphériques V.Lamarque, Jean. op.cit. pp1496-1499 et -Lamarque, Jean, *Droit de la protection de la nature et de l'environnement*, L.G.D.J, 1973, pp.908-9

۲. دادنامه شماره ۱۳۹۳-۸۳/۱۲/۱۶-کلاسه پرونده ۴۶۱/۸۱/ب/ح دادگاه عمومی کهنک.

۳. حکم شماره ۲۰/۱۱۰۷ مورخ ۷۰/۴/۹ دادرای عمومی تهران.

4. La gêne causée par les mauvaises odeurs provenant restaurant. (Civ d'un.3e, 18déc1973, Bull.civ.III.n°637,p467)

5. Civ.3e 4.févr.1976,D.1976.ir.124. 1

- خسارات ناشی از انتشار دود از راههای هوایی (دودکش‌های) پشت‌بام‌ها^۱
 - انتشار گرد و غبار و دود ناشی از کارخانه‌های سیمان^۲
 - بوها، دودها و ذرات منتشره از کارگاهها^۳
 - آثار ذرات کربن ناشی از انبارهای سوخت^۴
 - دودهای مضر ناشی از کارخانجات و صنایع^۵ مانند آلودگی هوای اطراف منازل مسکونی و مزارع ناشی از ذوب سرب و فعالیت‌های معدنی مانند گداخت مواد
 - خسارات ناشی از ذرات منتشره از ترافیک شدید شوارع عام که بر اموال می‌رسد. و کامیون‌های که شن و ماسه بیش از ظرفیت حمل می‌کنند.^۶
 - انتشار بیش از حد بوها در اثر نقاشی ساختمان‌ها و «بوهای بد کمتر اسیدی»^۷ که از اتاق نقاشی یک گاراژ منتشر می‌شود.^۸
 - بوهای ناشی از پرورش حیوانات:^۹ برای مثال بوی متعفن و مشمئز کننده ناشی از یک خوکدانی^{۱۰} یا خسارات ناشی از مزاحمت‌های بویایی و سایر فوت منفعت‌های ناشی از خوکدانی به همسایه‌ها (نظیر کاهش مطلوبیت و در نهایت ارزش اقتصادی املاک منطقه) و...^{۱۱}
 هنگامی که مسئولیت مدنی آلوده کننده با جمیع شرایط و اصول مربوط به مسئولیت مدنی احراز گردید.^{۱۲} از لحاظ حقوقی مسأله نحوه جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا مطرح می‌گردد. در واقع پیش‌بینی ساز و کار حقوقی امکان جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا یکی از تضمینات اساسی و در دسترس برای زیان‌دیده است.

۳. روش‌های جبران خسارات ناشی از آلودگی

طرق و نحوه جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا نیز از روش‌های کلی جبران خسارات در حوزه حقوق مسئولیت مدنی تبعیت می‌کند.^{۱۳} با این حال باتوجه به ویژگی‌های خاص خسارات ناشی از

1. Civ.1er, mars.1977.IR.437

2. L'émission de poussières et des fumées provenant d'un cimenterie.Civ.2e, 28 janv .1971.etCiv.1er, 5dec.1973, Bull.civ.I, n°339, p300.

3. Les odeurs,les fumées ,et la poussière émanant d'un atelier.Civ.3e ,6juin 192.Somm.187.

4. Tribunal de Grande Instance..12juin 1973,A.J.P.I, 1974.424

5. Civ.2e, 7juin1974, D1974.207.

6. Civ. 2e, 23févr.1977.

7. Relents d'odeur légèrement acidules

8. Civ.3e ,8oct.1980

9. Les odeurs provenant d'un élevage d'animaux.Civ2e, 22janv.1970.

1. Les odeurs nauséabondes provenant d'une porcherie

10. Les odeurs nauséabondes provenant d'une porcherie

۱۱. برای دیدن تفصیل آراء صادره و سایر مصادیق مربوط به آلودگی‌های جوی در رویه قضایی فرانسه ر.ک:

. Lamarque,Jean.*Op.cit.*pp.1496-1499

۱۲. برای دیدن تفصیل اصول و شرایط مربوط به احراز مسئولیت مدنی ر.ک به کاتوزیان، همان منبع

۱۳. براساس تقسیم بندی رایج و مطابق اصول کلی مربوط به جبران خسارات، نحوه و روش‌های جبران خسارات به دودسته جبران عینی *la réparation en nature* و جبران نقدی *la réparation pécuniaire* انجام می‌گیرد.در شکل

آلودگی هوا برخی از روشهای جبران و الزامات ناشی از آنها به عنوان ضمانت حقوقی اهمیت داشته و مسائل حقوقی ویژه خود را دارند که در ذیل بحث می‌گردد.

۳-۱. اعاده وضع به حالت سابق

در قلمرو حقوق محیط زیست، اعاده وضع به حالت سابق، بهترین و مناسب‌ترین روش جبران خسارت است. اما امکان این امر در خصوص آلودگی هوا همواره امکان‌پذیر نیست. به موجب ماده ۹-۱۶۲ کد محیط زیست فرانسه (اصلاحی ۲۰۰۸) تدابیر جبرانی برای خسارات وارده که آبها و گونه‌ها و سکونت‌گاه‌های مورد اشاره در شماره‌ی ۲ و ۳ الف ماده ۱ - ۱۶۱، با هدف اعاده‌ی وضع به حالت اولیه، منافع اکولوژیکی آنها ناظر به وضعیت اولیه منابع طبیعی و منافع اکولوژیکی آنها در زمان ورود خسارت است، که در فرض عدم ورود خسارت وجود داشت، با کمک بهترین اطلاعات در دسترس بر آورد می‌شود. جبران اولیه خسارات^۱ ناظر به کلیه اقداماتی است که منابع طبیعی و خدمات مورد اشاره در خط نخست را به حالت اولیه یا نزدیک به حالت اولیه اعاده می‌نماید. امکان جبران از طریق احیاء طبیعی نیز باید مدنظر قرار گیرد. در صورتی که جبران اولیه خسارات برای اعاده وضع به حالت نخستین یا نزدیک به چنان حالتی میسر نگردد، اقدامات مربوط به جبران تکمیلی خسارات^۲ به منظور تأمین سطحی از منابع طبیعی یا خدماتی که برای آن تدارک دیده شده به اجرا در می‌آید. این اقدام می‌تواند در سایر مواردی که منافع مردم مرتبط با خسارت است به اجرا درآید. این سؤال اساسی مطرح است که چگونه می‌توان در زمینه جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا از این روش استفاده نمود و دادرس در چه مواردی اختیار دارد به این روش جبران خسارت توسل جوید. باید گفت از آنجا که هدف اصلی در این روش برگرداندن وضعیت به حالت قبل از آلودگی است، در صورت امکان اعاده وضع به حالت سابق، این روش در حقوق محیط زیست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این امر می‌تواند از طریق «ترمیم»^۳، «احیاء»^۴، «پاک سازی»^۵ «بازسازی»^۶ و اقداماتی از این قبیل صورت گیرد. برای مثال، پاک کردن ساختمان‌های آلوده به دود و دوده یا ترمیم ساختمان‌هایی که در اثر آلودگی‌های مستقیم جوی آسیب دیده‌اند یا کاشتن درخت جدید به جای درختان خشکیده و احیاء سازه‌هایی که در اثر حوادث آلودگی آسیب

اول گفته می‌شود که خسارات به‌گونه‌ای جبران شود که گویی از اصل زیانی به بار نیامده است که شامل مواردی چون اعاده وضع به حالت سابق و توقف و تعلیق فعالیت آلاینده می‌شود. و در جبران نقدی ارزشی معادل آنچه که از دست رفته است به زیان‌دیدگان پرداخت می‌شود. رک: کاتوزیان، منبع پیشین، و در خصوص روش‌های جبران خسارات آلودگی در حوزه محیط زیست رک:

قنديل، سعید السید، آليات تعويض الاضرار البيئية، دار الجامعه الجديده للنشر، جامعه طنطا، کلیه الحقوق، ۲۰۰۴ صص ۹۹-۱۰۰.

1. La réparation primaire
2. Réparation complémentaire
3. Restitution
4. Restauration
5. Nettoyage des pollutions
6. Nettoyage des pollutions

دیده‌اند، از مصادیق این روش هستند. اما در برخی موارد نظیر خسارات وارده بر رشد گیاهان، خسارات وارده بر سلامتی اشخاص مانند بیماری‌های صعب‌العلاج تنفسی و یا انقراض نسل یک گیاه یا حیوان در اثر آلودگی هوا و کاهش تولید محصولات کشاورزی امکان توسل به این روش بعید است. استفاده از این روش در حوزه حقوق محیط زیست می‌تواند هم به عنوان «ضمانت حقوقی» پیشرفته و هم به عنوان یک «تعهد» بر شخص مسئول آلودگی بار شود.^۱ در شکل ضمانت حقوقی در قالب سه دسته ضمانت مدنی، کیفری و اداری^۲ در قوانین پیش بینی شده و بر شخص مسئول آلودگی تحمیل می‌گردد. بنابراین قاضی دادگاه مدنی می‌تواند به صورتی کاملاً آزاد، ضمانت اعاده وضع به حالت سابق را به عنوان یکی از طرق جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا برگزیند.^۳ آزاد به این معنا که برخلاف مواردی که اعاده وضع به حالت سابق معمولاً به عنوان یک ضمانت کیفری در قوانین جزایی پیش‌بینی می‌شود^۴ این امر در قوانین مدنی به صراحت پیش‌بینی نشده و از اصول کلی حاکم بر نحوه جبران خسارات می‌باشد.

۳-۲. از بین بردن منبع ضرر

از بین بردن منبع ضرر بخشی از تدابیر پیشگیرانه است که امروزه در پرتو اصل مشهور «احتیاطی»^۵ مورد توجه نظام حقوقی فرانسه قرار گرفته^۱ و از نوآوری‌های لایحه ۲۰۰۵ مسئولیت مدنی فرانسه به

1. Prieur, Michel, , Droit de l' environnement, Dalloz, 2001, p.896

۲. در حقوق فرانسه استفاده از حکم اعاده وضع به حالت سابق علاوه بر اینکه یک ضمانت مدنی است بعنوان یک ضمانت اداری نیز رایج است برای نمونه استاندار این اختیار را دارد تا بر اساس ماده ۵۳ قانون دوم فوریه ۱۹۹۵ و ماده ۲۵ قانون ۳۰ ژوئن ۲۰۰۰ (مواد ۲۷-۲۸ و ۵۸۱-۵۸۱ کد محیط زیست فرانسه) مر بوط به تأسیسات طبقه بندی شده به این روش توسل جوید و حکم به اعاده وضع به حالت سابق نماید. نقل از: Prieur, Michel, op.cit.p.897-7

3. Prieur, Op.cit.pp.896-7

۴. اعاده وضع به حالت سابق صرفاً بعنوان یک ضمانت مدنی مطرح نیست بلکه بعنوان یک ضمانت اداری یا کیفری نیز کاربرد دارد. برای مثال در حقوق ایران می‌توان به حکم مقرر در قسمت اخیر ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی راجع به کیفر جرم تخریب محیط زیست و منابع طبیعی اشاره نمود.

در حقوق محیط زیست فرانسه نیز تأکید بر استفاده از این روش بعنوان یک ضمانت کیفری بصورت وسیعی رایج است. برای مثال در ماده ۴۱ مصوبه ۳۰ اکتبر ۱۹۶۱ (ماده ۶۸-۲۴۱ کد روستایی از بخش مقرراتی) مر بوط به پارک‌های ملی، و ماده ۳۲ مصوبه ۲۵ نوامبر ۱۹۷۷ (ماده ۴۷-۲۴۲ کد روستایی از بخش مقرراتی) راجع به ذخیره گاه‌های طبیعی که برای قضاات امکان محکومیت شخص مسئول به بازگرداندن طبیعت آسیب دیده به همانگونه که از قبل بوده اند و در زمینه ذخیره گاه‌های طبیعی حکم به بازگرداندن به وضعیت پیشین، مقرر گردیده است.

همین راه حل در زمینه جرائم موضوع قانون ۲ می ۱۹۳۰ مر بوط به اماکن (ماده ۱۹-۳۴۱ ک.م.ز.ف) و قانون ۳۱ دسامبر ۱۹۱۳ مر بوط به بناهای تاریخی و قانون مر بوط به تأسیسات طبقه بندی شده (ماده ۹-۵۱۴ ک.م.ز.ف)، مواد ۷-۳۶۳ و ۱۴-۳۶۳ کد جنگل مر بوط به جرائم علیه جنگل، ماده ۲۴ قانون ۱۵ ژوئیه ۱۹۷۵ مر بوط به پسماندها (ماده ۴۶-۵۴۱ ک.م.ز.ف) پیش بینی شده است. بنابراین در صورتی که در اثر آلودگی هوا خساراتی به بناهای تاریخی، اماکن، ذخیره گاه‌های طبیعی و سایر عناصر محیط زیست وارد آید قاضی فرانسوی این اختیار را دارد که شخص به اشخاص مسئول را به اعاده وضع به حالت سابق محکوم نماید. ر.ک:

-Prieur, Michel, Droit de l' environnement, Dalloz, 2001, pp.896-7.

5. Principe de précaution

شمار می‌رود.^۲ گاهی از بین بردن منبع ضرر و توقف و یا جلوگیری از فعالیت‌های آلوده ساز می‌تواند تواند بعنوان یک روش پیشگیرانه اتخاذ گردد. به موجب ماده ۳-۱۶۲ کد محیط زیست فرانسه «در مواردی که خطر قریب الوقوع خسارت وجود دارد، متصدی بدون فوت وقت و به هزینه خود تدابیر پیشگیرانه‌ای^۳ را به منظور جلوگیری^۴ یا محدود کردن^۵ اثرات آن اتخاذ خواهد نمود. در صورت باقی بودن خطر، بهره‌بردار بدون فوت وقت، محتوا و نتیجه اقدامات پیشگیرانه اتخاذی را به اطلاع مقامات پیش‌بینی شده در شماره ۲ ماده ۲-۱۶۵ خواهد رساند». این موضوع در زمینه آلودگی هوا می‌تواند شامل اقداماتی نظیر تعطیل، تخریب و انتقال اماکن آلاینده، اصلاح سیستم‌های تهویه و پخش آلاینده‌ها و... گردد. برای مثال، شخصی که برای اضرار همسایه با ایجاد شومینه غیر متعارف باعث انتشار دود و بو به ملک همسایه می‌شود در این فرض مالک شومینه در برابر خسارات و مزاحمت‌های وارده بر همسایه مسئولیت قهری دارد و ممکن است محکوم به جبران خسارت از طریق برچیدن شومینه گردد. در رویه قضایی فرانسه در یک مورد مالک خانه‌ای که از بخاری خانه وی به طرف پنجره همسایه دود منتشر می‌نمود به بلندتر کردن لوله بخاری یا مناسب نمودن آن بر اساس ماده ۱۸ حکم ۲۲ اکتبر ۱۹۶۹ مربوط به رعایت استاندارد و نحوه نصب لوله‌های بخاری محکوم گردید.^۷

۳-۳. جبران نقدی خسارت

در اغلب موارد بدلیل شکل و ماهیت خسارت وارده امکان جبران خسارات عینی آلودگی هوا وجود ندارد. و امروزه شایع‌ترین روش جبران خسارات، جبران نقدی آنهاست که از طریق پرداخت مبلغی از ناحیه شخص مسئول آلودگی به شخص زیان‌دیده صورت می‌گیرد. اصولاً پرداخت

۱. به موجب این اصل در مواردی که با توجه به شناخت‌های علمی زمان امکان بروز خسارات غیر قطعی وجود داشته باشد و ممکن است اثر نامطلوب بر محیط زیست بگذارد، مقامات عمومی با اعمال اصل احتیاطی و در حوزه صلاحیت خود بر این امر نظارت نموده و آیین‌های را جهت ارزیابی خسارات اتخاذ نموده و اقدامات مناسب و موقتی به منظور جلوگیری از وقوع خسارت تدارک خواهند دید. (ماده ۵ منشور اساسی محیط زیست فرانسه مصوب ۲۰۰۵)

۲. برای بررسی بیشتر در این خصوص بنگرید به: انصاری، مهدی، منبع پیشین، صص ۹۹-۹۷.

3. Mesures de prévention

4. Empêcher

5. Limiter

۶. ماده ۱۰ قانون اوت ۲۰۰۸ همچنین مقرر می‌دارد که بمنظور اتخاذ تدابیر پیشگیرانه در املاک خصوصی، متصدی باید مقدماً اجازه مکتوبی را از مالکان، صاحبان واقعی حقوق و دارندگان حق و یا در موارد مقتضی از دارندگان حق انتفاع تحصیل نماید. همچنین می‌تواند در موارد مقتضی با این افراد قرار داد پیشگیرانه [آینده نگرانه] با محتوای اخذ اجازه یا تأدیه خسارات به دلیل اسکان در آنجا انعقاد نماید. در صورت فقدان توافق مناسب یا در مواقع اضطراری، اجازه ممکن است توسط رئیس دادگاه شهرستان یا قاضی منتخب توسط وی ارائه گردد.

7. Civ.3e23 févr 1982, Gaz.Pal.1982.2.225, Lamarque, Op.cit.p1496, n°2

خسارات نقدی ناشی از امکان تقویم آن به پول است. همین امر باعث شده است که در خصوص مبانی، رژیم حقوقی و نحوه تقویم و ارزیابی خسارات در حوزه محیط زیست و خسارات ناشی از آلودگی اختلافات و بحث‌های گوناگونی مطرح شود.^۱ همین مسأله در خصوص خسارات ناشی از آلودگی هوا ب‌ه دلیل ویژگی‌های خاص خسارات از جمله عمومی بودن کالای زیست محیطی، عدم ورود در بازار و غیر مستقیم بودن خسارات، با شدت بیشتری مطرح است. با این حال برخی از اقتصاددانان با ارائه مدل‌های مختلف سعی در تخمین میزان خسارات آلودگی هوا جهت جبران موقتی خسارات نموده‌اند.^۲

۳-۴. تعهد به عدم آلودگی

امروزه با گسترش تخریب محیط زیست و توجه ویژه دولت‌ها به حفاظت از آن قیود و شروط مربوط به رعایت اصول زیست محیطی در برخی از قراردادهای عمده و قراردادهایی که در آنها احتمال تخریب محیط زیست و آلودگی هوا می‌رود گنجانده می‌شود و با عنوان «تعهدات زیست محیطی» طرف قرارداد شناخته می‌شوند. در قراردادهای «بی اوتی» (ساخت، بهره برداری و واگذاری)^۳ که در ایران در وزارتخانه‌های نفت، نیرو و وزارت راه و ترابری رایج می‌باشد شروط زیست محیطی و لزوم رعایت آنها از جمله تعهدات کنسرسیوم است و شروط مربوط به حفظ محیط زیست از شروط رایج این قراردادها بوده که مطابق آن کنسرسیوم موظف به رعایت اصول محیط زیست می‌باشند و در صورتی که از عمل وی به محیط زیست، اشخاص و اموال، خسارت زیست محیطی وارد گردد، مکلف به جبران خسارات وارده به اشخاص و اموال است و تخلف گسترده این تعهدات می‌تواند یکی از دلایل فسخ قرارداد محسوب شود.^۴ در همین زمینه و در یک مورد در فرانسه پیمانکاران به علت بی‌نظمی حاصل از نصب لوله‌های بخاری مسئول شناخته شده‌اند.^۵ علاوه بر

۱. اصولاً فرمول ریاضی دقیقی برای تقویم عناصر زیست محیطی وجود ندارد و این امر تابعی از اقتصاد بازار است بویژه با توجه به این رویکرد که محیط زیست و عناصر آن دارای ارزش ذاتی هستند و نمی‌توان آسیب به آنها را به پول تقویم نمود. به همین دلیل نیز در خصوص نحوه قیمت گذاری عناصر زیست محیطی اختلاف نظرهای فراوانی وجود دارد. گروهی قیمت گذاری عناصر زیست محیطی را فاقد اعتبار و غیر قابل اطمینان میدانند و گروهی دیگر بر مبنای آنچه که در واقعیت می‌گذارد نه تنها قیمت گذاری را نفی ننموده بلکه ارزیابی دقیق آنرا حربه ای بر علیه سوء استفاده از عناصر زیست محیطی می‌دانند. برای دیدن نظرات مخالف و موافق و همچنین روش‌های تقویم خسارات زیست محیطی ر.ک: ترنر، آر، ک، اقتصاد محیط زیست، ترجمه دکتر سیاوش دهقانیان و دیگران، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۴ صص ۹۴ به بعد.

۲. برای دیدن مبانی نظری و مدل‌ها ر.ک: خوش اخلاق، رحمان و مرتضی حسن شاهی، «تخمین خسارات وارده به ساکنان شیراز به دلیل آلودگی هوا»، مجله تحقیقات اقتصادی، ش ۶۱، پاییز و زمستان ۸۱، صص ۶۰-۵۶.

3. BOT: Build, Operate, Transfer

۴. شیروی، دکتر عبدالحسین، قراردادهای ساخت، بهره برداری و واگذاری، پردیس قم دانشگاه تهران و شرکت مهندسی توسعه نفت، ۱۳۸۴، ص ۱۱۳.

5 Lamarque, Jean, Code de l'environnement, Dalloz, 1998, p.1496 V. [Civ.3e.15nov.1978, Bull.civ.III, n°344, p264]

بر این، تعهدات مربوط به رعایت شرایط وضوابط زیست محیطی از جمله عدم ایجاد آلودگی در مواد ۲۷-۴۱۱ کد روستایی نسبت به مستاجرانی که از زمین بهره‌برداری می‌نمایند، پیش‌بینی شده است. همچنین، در قراردادهای اکتشاف نفت در سواحل و در خشکی نیز یکی از مواردی که به مثابه یک تعهد زیست محیطی بر پیمانکاران بار می‌شود، عدم ایجاد آلودگی‌های آب، هوا و خاک و دفع پسماندها است.

ج) موانع و چالش‌های مسئولیت مدنی در حوزه آلودگی‌های جوی

از یک طرف به علت ویژگی‌های خاص آلودگی‌های جوی از جمله مرز گذر بودن، تدریجی بودن و منابع متعدد و از طرف دیگر به علت دشواری‌هایی که در اثبات مسئولیت مدنی آلوده کننده وجود دارد ما با چالش‌های جدی مواجه هستیم. در ذیل به مهمترین این مشکلات اشاره می‌شود:

۱. دشواری اثبات رابطه سببیت

در زمینه آلودگی هوا احراز رابطه سببیت میان خسارات وارده و فعل زیانبار دشوارترین رکن در اثبات مسئولیت مدنی شخص آلوده کننده محسوب می‌گردد. بر اساس این رکن اگر نتوان میان عامل ورود ضرر و فعل زیانبار رابطه سببیت برقرار نمود، نمی‌توان حکم به مسئولیت شخص آلوده کننده داد. این بحث بویژه در مواردی که در آنها تقصیر شرط ایجاد مسئولیت نیست اهمیت ویژه‌ای دارد. مطابق اصول مسئولیت مدنی صرف وقوع خسارات کافی برای اقامه دعوی مسئولیت علیه خواننده کافی نیست بلکه باید بین دو عامل ضرر و فعل زیانبار رابطه سببیت وجود داشته باشد.^۱ بر اساس این اصل باید بین خسارات ناشی از آلودگی و فعل زیانبار رابطه سببیت وجود داشته باشد و در صورتی که نتوان ثابت کرد که خسارات وارده ناشی از آلودگی هواست امکان اقامه دعوا علیه شخص مسئول آلودگی وجود نخواهد داشت. این اصل در خصوص کلیه دعاوی مسئولیت مدنی حاکم است و مختص آلودگی هوا نیست. اما این شرط در زمینه آلودگی هوا با شدت بیشتری مطرح است و در غالب موارد به علت عدم امکان اثبات و احراز رابطه سببیت بین آلودگی هوا و خسارات وارده امکان اقامه دعوا و اثبات مسئولیت مدنی شخص و در نهایت اعمال ضمانت‌های مدنی در این حوزه منتفی می‌شود. پررنگ بودن این مشکل در زمینه خسارات ناشی از آلودگی هوا نیز ناشی از ویژگی‌ها و اوصاف خاص این قسم از آلودگی نظیر غیر مستقیم بودن خسارات، منابع متعدد آلودگی، فرامرزی بودن و دخیل بودن عوامل دیگر در جریان ورود خسارت است.

۱. کاتوزیان، همان منبع، ص ۵۹

در فرانسه و در قضیه مربوط به پرونده انفجار یک کارخانه تولید مواد شیمیایی که باعث ورود آسیب به «پرورش دهندگان زنبور عسل»^۱ و مرگ و میر زنبورها به علت تغذیه از گل های سمی شده بود دادگاه در این زمینه مسئولیت مدنی این کارخانه در برابر پرورش دهندگان زنبور عسل اطراف کارخانه چنین استدلال نمود که مرگ زنبوران عسل نمی تواند مستقیماً مربوط به سمی بودن گل ها باشد و این قسمت از خواسته خواهان ها را رد نمود.^۲ در واقع، در مورد فوق هر چند مرگ و میر زنبوران عسل بصورت غیر مستقیم ناشی از مسمومیت گل ها بوده ولی به علت عدم امکان احراز رابطه مستقیم سببیت، دادگاه این قسمت از خواسته زنبورداران را علیه کارخانه مواد شیمیایی رد نموده است.

۲. تعدد اسباب در خسارات ناشی از آلودگی

مشکل دیگر در این زمینه مربوط به «تعدد اسباب» در بروز خسارات آلودگی هواست به این معنا که در غالب دعاوی مربوط به خسارات ناشی از آلودگی های جوی صرفاً آلودگی هوا سبب ورود خسارات نیست. بلکه در کنار آلودگی هوا اسباب دیگری نیز دخیل می باشند و خواننده می تواند با ارائه دفاع عدم ارتباط تام میان خسارات وارده و آلودگی هوا خود را از زیر بار مسئولیت برهاند و یا دست کم از تخفیف برخوردار باشد. چنانچه در ایران در قضیه کارخانه ونارچ^۳ مربوط به ورود خسارات ناشی از گرد و غبار حاصل از کارخانه به مزارع و باغات اطراف خواننده با ارائه این دفاع که فعالیت کارخانه عامل اصلی ورود خسارات و خشکیدن باغات اطراف نیست، بلکه به علت عدم وجود آب در مزرعه مذکور که در اثر خشکسالی های مکرر بوجود آمده، درختان خشک گردیده اند و نه در اثر گرد و خاک سنگ شکن، سعی در معاف نمودن مسئولیت خود نموده و در نهایت در ارزیابی میزان خسارات وارده توسط کارشناسان موثر واقع گردیده است.^۴ در حقوق فرانسه، بعد از تصویب قانون اوت ۲۰۰۸ یکی از نوآوری های این قانون توجه به این وضعیت بود. ماده ۱۹ این قانون (ماده ۱۸ - ۱۶۲ کد محیط زیست فرانسه) با پیش بینی روش تقسیم خسارات، مقرر می داشت که «هرگاه خسارات وارده بر محیط زیست اسباب متعدد^۵ داشته باشد، هزینه تدابیر

1. Apiculteur

2. Trib. Gr. Inst. Albertville, 26 aout 1975, Lamarque, op. cit. p1497

۳. دادنامه شماره ۱۳۹۳-۱۶/۱۲/۸۳ کلاس پرونده ۸۱/۴۶۱/ک.ب.ج دادگاه عمومی شهر کهک.

۴. بخشی از نظریه کارشناسان رسمی دادگستری در پرونده مزبور بدین شرح است «... اگرچه پراکنش ذرات ناشی از معدن منگنز ورسوب آن بر روی شاخ و برگ باعث اختلال در فروغ آمانی «فتوستت» شده و در نتیجه ضمن افت تدریجی محصول باعث ضعیف شدن درختان گردیده ولی در عین حال علت عمده خشک شدن اشجار ناشی از کمبود آب و عدم انجام عملیات مراقبتی بوده است و حدود ۴۰ درصد ناشی از گرد و غبار سنگ شکن و ۶۰ درصد ناشی از کمبود آب و عدم مراقبت و در نتیجه خسارات وارده به خواننده در این رابطه دوازده میلیون هشتصد هزار ریال برآورد می شود...» برای دیدن مشابه فرانسوی قضیه فوق در زمینه اثبات رابطه سببیت میان خسارات وارده بر محصولات مزرعه و آلودگی های جوی رک :

5. Plusieurs causes

پیشگیرانه و جبرانی توسط مقام پیش‌بینی شده در بند ۲ ماده ۲ - ۱۶۵ میان متصدیان و شرکت کنندگان در امر ورود خسارت یا در ایجاد خطر خسارات قریب الوقوع، تقسیم خواهد شد.»

۳. مشکلات مربوط به تعیین شخص مسئول

در مواردی که خسارات ناشی از آلودگی هوا از یک منبع ناشی شده باشد این مشکل وجود ندارد. برای مثال اگر منبع آلودگی کارخانه ذوب مس یا کارخانه سیمان باشد می‌توان منبع آلودگی و در نهایت شخص مسئول را تعیین نمود. اما در اغلب موارد آلودگی هوا و خساراتی که از آن ناشی می‌شود از منابع آلاینده‌های متعدد صادر می‌شوند و امکان تعیین دقیق منبع و در نهایت شخص مسئول آلودگی وجود ندارد. این مشکل را در مسئولیت مدنی زیست محیطی تحت عنوان «آلودگی با منابع متعدد»^۱ یاد نموده‌اند.^۲ در این فرض گفته می‌شود اشخاص مسئول غیر قابل احصاء و تعیین هستند. ماده ۱۸-۱۶۲ کد محیط زیست فرانسه در این خصوص مقرر می‌دارد «هر گاه خسارات وارده بر محیط زیست اسباب متعدد^۳ داشته باشد، هزینه تدابیر پیشگیرانه و جبرانی توسط مقام پیش‌بینی شده در بند ۲ ماده ۲ - ۱۶۵ میان بهره‌برداران و شرکت کنندگان در امر ورود خسارت یا در ایجاد خطر خسارات قریب الوقوع، تقسیم خواهد شد.»

۴. شدت مشکل در حوزه محیط زیست

بنابراین با توجه به موضوع فوق و اصول مسئولیت مدنی، به طریق اولی امکان رجوع به شخص آلوده کننده منتفی خواهد بود. برای مثال، در خصوص خسارات ناشی از آلودگی هوای یک شهر و خسارات غیر مستقیم برآمده از آن که ناشی از تردد هزاران وسیله نقلیه موتوری می‌باشد چگونه می‌توان به طور دقیق تعیین نمود که اشخاص مسئول چه کسانی هستند و سهم هر یک در ورود خسارات به چه میزانی است.

در هر صورت، وجود «آلوده کنندگان متعدد»^۴ در بروز خسارات ناشی از آلودگی هوا و مشکلات مربوط به تعیین شخص مسئول و میزان دقیق خسارات وارده اجتناب ناپذیر است.

۵. تدریجی بودن و خسارات پنهان

بر خلاف سایر خسارات، ظهور غالب خسارات زیست محیطی به‌ویژه خسارات ناشی از آلودگی هوا در طول زمان خاصی بروز پیدا می‌کند و در بسیاری از موارد خسارات وارده «پنهان» می‌باشند.

۱. التلوث المتعدد المصادر

۲. شگری، سرور، محمد «مشکلات المسئولیه المدنيه عن التلوث البيئه وانظمه الضمان هذه المسئولیه»، وثائق المؤتمر

القانون البيئه، جامعه العدن، ۲۰۰۴، صص ۴۶-۲۳

3. Plusieurs causes

4. Multiple polluters

برای نمونه بیماری‌های تنفسی در اثر آلودگی هوا در یک زمان طولانی اتفاق افتاده و حتی در خصوص خسارات ناشی از حوادث آلودگی نظیر حادثه بوپال و چرنوبیل نیز پدیداری میزان واقعی خسارات نیازمند گذشت زمان طولانی است. لذا این ویژگی خسارات ناشی از آلودگی هوا باعث ظهور مشکل حقوقی «ارزیابی میزان خسارات» وارد شده است به گونه‌ای که نمی‌توان دقیقاً و دفعتهاً میزان خسارات ناشی از آلودگی هوا را تعیین نمود.

نتیجه

آنچه گذشت بحثی مقدماتی در رابطه میان مسئولیت مدنی و آلودگی هوا بود. افزایش آلودگی هوا در ایران بویژه در کلان شهرها ضرورت توجه به خسارات ناشی از آن را بیش از پیش ساخته است. آلودگی هوای آبان‌ماه ۱۳۸۹ تهران که از آن به عنوان به عنوان ماه سیاه محیط زیست ایران یاد گردید، نخستین نشانه‌ی توجه به مسئله آلودگی هوا را از خود بروز داد.^۱ علاوه بر این حساسیت شهروندان و اکولوژیست‌ها به لزوم تضمین بهره‌مندی آنها از هوای پاک نیز تبدیل به یکی از بحث‌های عمومی گردیده است. در این میان می‌توان دریافت که نظام‌های مسئولیت مدنی در جبران خسارات ناشی از آلودگی هوا با کاستی‌هایی مواجه هستند. این کاستی‌ها طیفی از موضوعات مسئولیت مدنی نظیر دشواری اثبات رابطه سببیت، تعدد اسباب در ورود خسارات آلودگی، اعاده وضع به حالت سابق و تدریجی بودن و پنهان بودن خسارات را در بر می‌گیرند. لذا با توجه به میزان روزافزون خسارات ناشی از آلودگی هوا بویژه بر اموال، اشخاص و سایر عناصر محیط زیست ما نیازمند تحول جدی در مبانی حقوقی مسئولیت در این زمینه و پیش‌بینی ضمانت‌های ویژه خسارات زیست محیطی هستیم. امری که سالیانی است در فرانسه به آن توجه ویژه‌ای شده ولی در حقوق ایران ما خلاءهای قانونی و بنیادینی را در این زمینه شاهد هستیم.

منابع

الف) فارسی و عربی

- انصاری، مهدی، «بررسی نوآوری‌های لایحه قانون مسئولیت مدنی فرانسه (۲۰۰۵)» فصلنامه اطلاع رسانی حقوقی، معاونت حقوقی ریاست جمهوری، ش ۱۹ و ۲۰، پاییز و زمستان ۸۸
- تابناک، آبان ماه، ماه سیاه برای محیط زیست ایران، نقل از سایت تابناک، کد خبر ۱۳۸۸۴۶ مورخ ۷ دی ۱۳۸۹.
- ترنر، آر، ک، اقتصاد محیط زیست، ترجمه دکتر سیاوش دهقانیان و دیگران، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۴.

۱. تابناک، آبان ماه، ماه سیاه برای محیط زیست ایران، نقل از تابناک، کد خبر ۱۳۸۸۴۶ مورخ ۷ دی ۱۳۸۹.

- خوش اخلاق، رحمان و مرتضی حسن شاهی، « تخمین خسارات وارده به ساکنان شیراز به دلیل آلودگی هوا»، **مجله تحقیقات اقتصادی**، ش ۶۱، پاییز و زمستان ۸۱
- شکری، سرور، محمد، «مشکلات مسئولیت مدنی عن التلوث البيئه وانظمه الضمان هذه المسئوليه»، وثائق المؤتمر القانون البيئه، جامعه العدن، ۲۰۰۴.
- شیروی، دکتر عبدالحسین، **قراردادهای ساخت، بهره برداری و واگذاری**، پردیس قم دانشگاه تهران و شرکت مهندسی توسعه نفت، ۱۳۸۴.
- قنديل، سعيد السيد، **آليات تعويض الاضرار البيئيه**، دار الجامعه الجديده للنشر، جامعه طنطا، كليه الحقوق، ۲۰۰۴.
- کاتوزیان، ناصر، **دوره مقدماتی حقوق مدنی، وقایع حقوقی**، یلدا ۱۳۷۱.

(ب) لاتین

- Cario, A *International Environmental Law Reports*, Cambridge University Press, 1999, vol. 1.
- François Bianchi, *Pollution atmosphérique et droit privé, Etude des moyens d'action contre la pollution atmosphérique en droit privé*, Lausanne, edition Payot, 1989.
- Lamarque, Jean, *Code de l'environnement*, Dalloz, 1998.
- Lamarque, Jean, *Droit de la protection de la nature et de l'environnement*, L.G.D.J, 1973.
- Marilena, Uliescu, «La responsabilité pour les dommages écologiques», *Revue interntionale de droit comparé*, 1993, volume 45, n°2.
- Prieur, Michel, *Droit de l'environnement*, Dalloz, 2001, p.896
Trouble de voisinage .sur:<www.droit quotidien/pages/%20rubriques/voisinage.html.>

(ج) روبه قضایی

۱. فرانسه

- Civ.3e ,6juin 192.Somm.18
- Cass. 18 juillet 1972, DS 1974. 73
- Cass. Civ. 2, 14 juin 1967, DS 1967. 674
- Cass. Civ. 2, 19 février 1992, Bull. civ. II n° 60
- Cass. Civ. 3, 23 février 1982, GP 1982. 2. Pan.225; Civ.II, 16 mai 1994, Bull. civ.II n° 131.
- Cass. Civ. 3, 23 février 1982, GP 1982. 2. Pan.225; Civ.II, 16 mai 1994, Bull. civ.II n°
- Cass.- Civ. 3, 3 novembre 1977, GP 1978. Somm. 21, DS 1978.434
- Civ d'un.3e, 18déc1973, Bull.civ.III.n°637
- Civ. 2e, 23févr.1977.
- Civ.1er, mars.1977.IR.437
- Civ.2e, 28 janv .1971.etCiv.1er, 5dec.1973, Bull.civ.I, n°339, p300.
- Civ.2e, 7juin1974.D1974.207.
- Civ.2e,31mai 1978,Bull.civ.II, n°144,p.114
- Civ.3e ,8oct.1980
- Civ.3e.15nov.1978,Bull.civ.III,n°344.p264
- Civ.3^e23 févr 1982, Gaz.Pal.1982.2.225
- Trib. Gr. Inst. Albertville, 26 aout 1975.
- Tribunal de Grande Instance..12juin 1973,A.J.P.I, 1974.424

۲. ایران

- دادنامه شماره ۱۳۹۳-۱۶/۱۲/۸۳ کلاسه پرونده ۸۱/۴۶۱/ک/ب/ح دادگاه عمومی کهک
- حکم شماره ۲۰/۱۱۰۷/مورخ ۷۰/۴/۹ دادسرای عمومی تهران.

معاونت تحقیقات،
آموزش و حقوق شهروندی

<http://www.lri.ir>

معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی